

بررسی نقش فرهنگ و هنر اسلامی در بازتولید قدرت نرم در جمهوری اسلامی ایران

علیرضا وفائی نژاد^۱

چکیده

فرهنگ و هنر ایرانی-اسلامی به دلیل پرمایگی محتوایی و تعلق تاریخی به سرزمین تمدنی اسلام، از جلوه‌های مهم و برجسته در بازتولید قدرت نرم به شمار می‌آید. ژرفای درونی فرهنگ و هنر اسلامی که در گذار تاریخی خود به تولید علم پرداخته است، توانسته است گهواره‌ای از تمدن را در سده‌های نخستین و میانی اسلام مدیریت کند. با از میان رفتن ارزش‌های نهادی فرهنگ و هنر که با علم و شکوفایی رابطه مستقیمی دارند، دوران فرورفت علمی در ایران آغاز شد و با وجود گذار چندین سده، کامیابی چشمگیری در مقیاس جهانی به دست نیامده است. پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی، کوشیده است تا جایگاه فرهنگ و هنر به‌عنوان دانش درونی و معنوی را در افزایش قدرت نرم ایران بررسی کند. بدین منظور، به کاوش اسناد بالادستی کشور، از جمله سند چشم‌انداز و برنامه پنجم توسعه پرداخته شده است. نتایج پژوهش، نشان می‌دهد که جایگاه فرهنگ و هنر در اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران به دلیل توجه بیشتر به امور عینی و صنعتی، چندان رضایت‌بخش نیست.

واژگان کلیدی: علم، فرهنگ، قدرت نرم، اسلام، ایران

۱- مقدمه

جوزف نای^۲ (۱۹۹۰). واضح چهره دوم قدرت یا همان قدرت نرم معتقد است که قدرت نرم در یک کشور می‌تواند از سه منبع اصلی یعنی فرهنگ، ارزش‌ها و سیاست داخلی و سیاست خارجی ناشی گردد (نای، ۱۳۸۹: ۵۱). به نظر ایشان فرهنگ عبارت است از دسته‌ای از ارزش‌ها و اعمال که به یک جامعه معنا می‌بخشد. وقتی فرهنگ یک کشور ارزش‌های جهانی را شامل شود و بنیاد سیاست‌های آن را علق و ارزش‌های مشترک جهانی شکل دهد، احتمال اینکه نتایج مطلوب (با هزینه اندک و مبتنی بر قدرت نرم) تحصیل شود، افزایش می‌یابد (نای، ۱۳۸۹: ۵۱). اگر فرهنگ را در معنای عام خود در نظر بگیریم یکی از جنبه‌هایی که می‌تواند منجر به تولید قدرت گردد دانش است. امروزه علم و فن‌آوری برای کشورهای دارنده آن تبدیل به عاملی برای کسب پرستیژ همراه قدرت شده است. در جهان امروز کشوری صاحب قدرت است که صاحب علم و فن‌آوری باشد. ایالات متحده آمریکا به عنوان یک ابرقدرت در سطح جهانی علاوه برداشتن مولفه‌های قدرت سخت (نظامی - اقتصادی) در حوزه نرم‌افزاری و بخصوص در تولید علم موفق عمل کرده است. بنابراین اگر ایران می‌خواهد به قدرت اول منطقه‌ای در تمام ابعاد خود به‌ویژه علم و فناوری تبدیل گردد، ناگزیر باید به مولفه‌های مختلف قدرت نرم توجه ویژه داشته باشد. در این ارتباط سوالاتی که مطرح هست این است که بین دانش و تولید قدرت نرم چه رابطه‌ای وجود دارد. با توجه به اسناد بالادستی نظام جایگاه دانش در تولید قدرت نرم ایران کجاست؟ آیا روند رو به رشد تولید علم در ایران منجر به افزایش قدرت نرم آن گردیده است یا خیر؟ در پاسخ به سوال اصلی پژوهش، فرضیه اصلی به این مسئله می‌پردازد که بین قدرت نرم و دانش رابطه‌ای معنادار و دوسویه وجود دارد و در اسناد بالادستی نظام بر کسب جایگاه نخست علمی در سطح منطقه تاکید شده است. می‌توان گفت ایران به لحاظ تولید علم مقام اول منطقه را کسب نموده و مسیر مناسبی را می‌پیماید. به لحاظ روش‌شناسی ما در این نوشتار از روش تحلیلی - توصیفی با تکیه بر منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی استفاده خواهیم نمود.

۲- چارچوب نظری

۲-۱- قدرت نرم^۳

این اصطلاح نخستین بار از سوی جوزف نای در سال ۱۹۹۰ به کار رفت، او این مفهوم را در سال ۲۰۰۴ م در کتاب «قدرت نرم، ابزارهای موفقیت در سیاست جهانی» توسعه بخشید. قدرت نرم از جمله مباحثی است که در سال‌های اخیر مورد توجه اندیشمندان قرار گرفته است. ماهیت این قدرت از قدرت سخت متفاوت است. قدرت نرم توانایی دستیابی به خواسته‌ها از خلال جذابیت است. این مفهوم در برابر قدرت سخت قرار دارد که با استفاده از اجبار و پاداش مشخص می‌شود. قدرت نرم نه فقط از سوی دولت‌ها بلکه از سوی همه بازیگران سیاست جهانی همچون سازمان‌های غیردولتی و نهادهای بین‌المللی بکار برده می‌شود (پور سعید، ۱۳۸۹: ۳۵).

قدرت نرم به آن دسته از قابلیت‌ها و منابع یک کشور چون فرهنگ، آرمان یا ارزش‌های اخلاقی اطلاق می‌شود که به صورت غیرمستقیم بر منابع یا رفتار دیگر کشورها اثر می‌گذارد. بهره‌گیری از ابعاد نرم‌افزاری قدرت سبب می‌شود از هزینه‌های محسوس قدرتمندی کشورها به طرز شگفت‌انگیزی کاسته شود (هرسیچ و دیگران، ۱۳۸۸: ۲۲۶ - ۲۲۵). قدرت نرم همواره مورد توجه سیاستمداران و نویسندگان مختلف بوده است. اما می‌توان گفت از سال‌های پس از جنگ سرد مورد توجه گسترده محافل سیاسی و اجتماعی و بین‌المللی قرار گرفت و برای اولین بار به صورت یک تئوری منسجم مطرح شده است. نای نفوذ غیراجباری را

^۲. Joseph Nye

^۳. Soft Power

به صورت قدرت نرم مفهوم سازی کرد و عرصه بین الملل بعد از جنگ سرد را عرصه نشو و نماى آن دانست (178- Nye, 1990:177).

به عقیده نای قدرت نرم بر قابلیت شکل دادن به علايق ديگران تکیه دارد. قدرت نرم دقیقاً همانند نفوذ هست. زیرا نفوذ می تواند شامل قدرت سخت و پاداش نیز باشد ولی قدرت نرم چیزی بیش از قانع کردن صرف یا توانایی حرکت دادن مردم از طریق استدلال است، قدرت نرم همچنین شامل توانایی جذب کردن نیز می شود و جذب، اغلب باعث مشارکت توام با رضایت می گردد. یکی از راه های پی بردن به تفاوت های بین قدرت نرم و سخت، در نظر گرفتن تنوع راه های دستیابی به نتایج مطلوب است (نای، ۱۳۸۹: ۴۵-۴۳).

۲-۲ مولفه های قدرت نرم

اگر قدرت به معنای عام (سخت) دارای منابع و مولفه های نظامی - اقتصادی بود. برای قدرت نرم این منابع شامل سه مولفه اصلی است: ۱- فرهنگ ۲- سیاست ها و ارزش های داخلی ۳- سیاست خارجی.

الف) فرهنگ

از نظر نای، فرهنگ عبارت است از دسته ای از ارزش ها و اعمال که به یک جامعه معنا می بخشد. وقتی فرهنگ یک کشور ارزش های جهانی را شامل شود و بنیاد سیاست های آن را علايق و ارزش های مشترک جهانی شکل دهد، احتمال اینکه نتایج مطلوب (با هزینه اندک و مبتنی بر قدرت نرم) تحصیل شود، افزایش می یابد، به گمان او ایالات متحده از یک فرهنگ جهانی برخوردار است (نای، ۱۳۸۹: ۵۲).

فرهنگ یکی از عمده ترین منابع قدرت نرم در جهان امروز است به عنوان مثال امروزه ایالات متحده آمریکا با داشتن بیشترین دانشجویان خارجی (بین المللی) که معمولاً با درک بهتری از ارزش ها و نهادهای آمریکایی به خانه بازمی گردند، دارا بودن بیشترین مبادلات علمی و دانشگاهی و داشتن قریب به ۲۰۰ دانشگاه معتبر جهان در رده بندی ۵۰۰ دانشگاه برتر جهانی، داشتن بیشترین دانشجویان به نسبت جمعیت، داشتن بیشترین جوایز نوبل، در اختیار داشتن شرکت های مهم فیلم سازی جهان (هالیوود) به لحاظ کیفیت بیشترین قدرت نرم را در سطح جهانی به خود اختصاص داده است (نای، ۱۳۸۹: ۱۱۶-۸۵).

ب) ارزش های معنوی

یکی دیگر از منابع مولد قدرت نرم یک کشور سیاست و ارزش های داخلی و معنوی است؛ بطوریکه هر کشور هر چه دارای ارزش های عام پسندتر و جهان شمول تر باشد قدرت تاثیر گذاری بیشتری بر ديگران خواهد داشت. به عنوان مثال ارزش هایی چون فردگرایی، آزادی، دموکراسی و حقوق بشر که آمریکا داعیه آن ها را دارد می تواند منابع جذب قدرتمندی باشند. از طرف ديگر نای اشاره می کند «قدرت نرم آمریکا بیشتر به واسطه سیاست هایی مانند مجازات، اعدام یا نبود کنترل اسلحه، فرسایش پیدا می کند. مسائلی که باعث شده از نظر کشورهای پیشرفته جهان، آمریکا غیر سالم باشد» (نای، ۱۳۸۹: ۱۲۲). کاهش در کیفیت جامعه خودی یا به کارگیری سیاست های غیر جذاب داخلی می تواند جذابیت ها را کاهش داده و به وجهه آن کشور صدمه بزند. دولت ها می توانند بانفوذ دادن ارزش های خود در جوامع ديگر، باعث جاذبه یا دافعه خود شوند (عسگری، ۱۳۸۹: ۶۹).

۲-۳ قدرت نرم و تولید علم

همان طور که بیان شد یک وجه جدید از قدرت نرم از طریق جاذبه به دست می آید. یکی از راه های به دست آوردن جاذبه برای یک جامعه داشتن تبحر در علوم و فنون جدید است. امروزه علم و دانش تولید قدرت می کند. در جهان کنونی توسعه هر کشور

رابطه تنگاتنگی با تولید علم دارد و اگر مصادیق مختلف را در اعصار گذشته تاکنون بررسی نمایم متوجه می‌شویم که کشورها و جوامعی که در زمان خود به نسبت دیگر جوامع توسعه یافته بودند در آن توجه به علم و دانش و فنون به مراتب بیشتر بوده است. دولت‌های گذشته تاریخ، آرمان حکومت را تنها در چیرگی بر غول اقتصاد و نیز دستیابی به صلح و آرامش حاصل از نگهبانی مرزها می‌دانستند، اما امروزه برداشت حاکمان از چنین سطح نازلی ترقی یافته و به حد والایی از ادراک اجتماعی ارتقا یافته است (جعفر زاده، ۱۳۸۵: ۱۷).

رسالت دولت‌های مدرن در عصر حاضر تفاوت جوهری با دولت‌های گذشته دارد. سردمداران حکومت‌های امروز به دلیل بروز پیچیدگی‌های فراوان در بخش‌های گوناگون اجتماع و به خاطر درهم آمیختگی و ارتباط فراوان میان عناصر و موضوعات پراکنده اجتماعی نمی‌توانند تنها به توسعه اقتصادی بپردازند، بلکه باید توسعه تمامی بخش‌های مختلف جامعه اعم از سیاست، فرهنگ و اقتصاد را مدنظر داشته باشند (جعفر زاده، ۱۳۸۵: ۱۸-۱۷). علم و دانش به شیوه‌های مختلف می‌تواند به افزایش قدرت نرم کشور کمک نماید. اقتصاد از جمله حوزه‌هایی است که این تغییر به سرعت در آن قابل مشاهده است.

۲-۴ رابطه تولید علم و فرهنگ

تاثیر ثانوی علم و دانش بر قدرت، در حوزه فرهنگ یک جامعه است. چراکه فرهنگ یک جامعه می‌تواند زیربنای تحرکات اجتماعی، سیاسی و اقتصادی و نهایتاً پویایی یک جامعه باشد. همان‌طور که ذکر گردید علم و دانش پیوند ناگسستنی با حوزه‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، و سیاسی یک جامعه دارد. فرهنگ مهم‌ترین بعد یک جامعه و از نظر جوزف نای مهم‌ترین مولفه قدرت نرم است. در جهان امروز کشوری قدرتمند است که بتواند فرهنگ و ارزش‌های فرهنگی خود را جهان‌شمول و جهانی نماید. از نظر نای ایالات متحده آمریکا کشوری دارای فرهنگ جهانی است و در عصر جهانی‌شدن همه درصدد روی آوردن به فرهنگ آمریکایی هستند، چراکه این فرهنگ توانسته ارزش‌های خود را جهان‌شمول نماید. سایر دولت‌ها نیز در صورت تمایل برای ارتقای جایگاه خود می‌بایست این مسیر را بپیمایند.

ایالات متحده در زمینه جذب مهاجرین خارجی در مقایسه با کشور آلمان - که رتبه دوم را دارد - نزدیک به ۶ برابر بیشتر، ورودی مهاجر دارد، ایالات متحده آمریکا صادرکننده شماره یک فیلم‌های سینمایی و برنامه‌های تلویزیونی در جهان هست از ۱/۶ (یک میلیون و ششصد هزار) دانشجویی که در دانشگاه‌های خارج از کشورشان ثبت نام کرده‌اند، ۲۸ درصد در ایالات متحده هستند که این میزان در انگلستان ۱۴ درصد است. در سال ۲۰۰۲ بیش از ۸۶ هزار محقق خارجی در موسسات آموزشی آمریکا اقامت داشته‌اند، همچنین ایالات متحده آمریکا بیش از هر کشور دیگری کتاب چاپ می‌کند، در فروش موسیقی دو برابر بیش از رتبه بعدی یعنی کشور ژاپن فروش داشته است. بیش از ۱۳ برابر کشور ژاپن در اینترنت، وبسایت دارد، رتبه اول را در جایزه نوبل فیزیک، شیمی و اقتصاد دارا است، در جایزه نوبل ادبیات بافاصله بسیار کمی نسبت به رتبه اول (فرانسه) قرار دارد و آنکه چهار برابر بیشتر نسبت به رتبه دوم (ژاپن) مقالات علمی و روزنامه‌های چاپ می‌کند (نای، ۱۳۸۹: ۸۶-۸۵).

نگاهی به ۱۰ دانشگاه برتر جهان فاصله آمریکا با رقبایش را روشن‌تر می‌سازد. در بین رده‌بندی جهانی ۵۰۰ دانشگاه برتر دنیا، آمریکا با داشتن ۱۸۳ دانشگاه مقام اول را دارا است و در بین ۵۰ دانشگاه اول این رتبه‌بندی تعداد ۳۵ دانشگاه، در ۲۰ دانشگاه اول این رتبه‌بندی تعداد ۱۷ دانشگاه، و در بین ۱۰ دانشگاه اول این رتبه‌بندی ۸ دانشگاه متعلق به ایالات متحده آمریکاست.

الف) ۱۰ دانشگاه برتر جهان در سال ۲۰۱۵ (<http://ed.sjtu.edu.cn/>)

رتبه جهانی	نام دانشگاه	کشور	امتیاز کل
۱	دانشگاه هاروارد	آمریکا	۱۰۰,۰
۲	دانشگاه استنفورد	آمریکا	۷۷,۲
۳	دانشگاه کمبریج	انگلستان	۷۶,۲

۷۴,۲	آمریکا	دانشگاه کالیفرنیا- برکلی	۴
۷۲,۴	آمریکا	دانشگاه ایالتی ماساچوست (ام آی تی)	۵
۶۹,۰	آمریکا	دانشگاه ایالتی کالیفرنیا	۶
۶۳,۶	آمریکا	دانشگاه پرینستون	۷
۶۱,۴	انگلستان	دانشگاه آکسفورد	۸
۶۱,۲	آمریکا	دانشگاه کلمبیا	۹
۶۰,۵	آمریکا	دانشگاه شیکاگو	۱۰

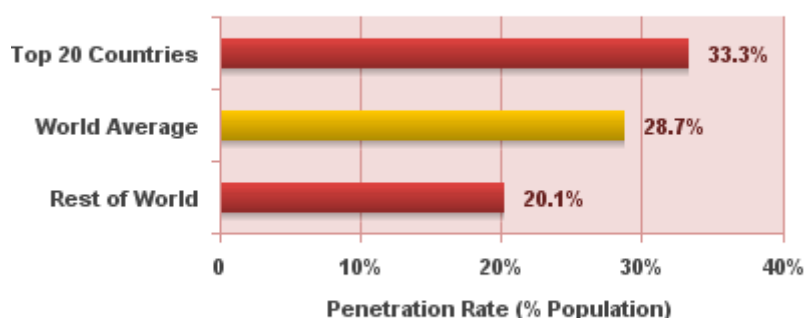
در بین ۱۰ کشور با بیشترین آمار دانشجو چین در مقام اول قرار دارد، و آمریکا با تعداد ۹۳۴,۴۳۱,۲۴ میلیون نفر به صورت عمومی در مقام چهارم و به نسبت جمعیت، مقام اول را به خود اختصاص داده است و ایران در این رده بندی رتبه نهم را به خود اختصاص داده است.

ب) ۱۰ کشور با بیشترین تعداد دانشجوی (Source: UNESCO (2010)

رده جهانی	نام کشور	تعداد دانشجو	رده جهانی	نام کشور	تعداد دانشجو
اول	چین	۱۰۰/۶۳۱/۹۲۵ نفر دانشجو (۴۸٪ دانشجوی زن)	ششم	روسیه	۱۲/۴۳۳/۱۵۵ نفر دانشجو (۴۹٪ دانشجوی زن)
دوم	هند	۸۹/۴۶۱/۷۹۴ نفر دانشجو (۴۳٪ دانشجوی زن)	هفتم	مکزیک	۱۰/۵۶۴/۴۰۴ نفر دانشجو (۵۱٪ دانشجوی زن)
سوم	برزیل	۲۵/۱۲۷/۵۰۳ نفر دانشجو (۵۲٪ دانشجوی زن)	هشتم	بنگلادش	۱۰/۳۵۴/۷۶۰ نفر دانشجو (۵۰٪ دانشجوی زن)
چهارم	ایالات متحده آمریکا	۲۴/۴۳۱/۹۳۴ نفر دانشجو (۴۹٪ دانشجوی زن)	نهم	ایران	۹/۹۴۲/۲۰۱ نفر دانشجو (۵۰٪ دانشجوی زن)
پنجم	اندونزی	۱۵/۹۹۳/۱۸۷ نفر دانشجو (۴۹٪ دانشجوی زن)	دهم	ویتنام	۹/۹۳۹/۳۱۹ نفر دانشجو (۴۹٪ دانشجوی زن)

در ارتباط با جدول فوق باید اشاره کرد با توجه به الزام ایران در سند چشم‌انداز ۲۰ ساله و برنامه پنجم توسعه، ایران باید بتواند در تمام ابعاد با استفاده از علم و دانش به مقام اول منطقه ارتقا یابد و لذا ایران با داشتن ۲۰۱، ۹۴۲، ۹ نفر دانشجو در بین ۱۰ کشور با بالاترین آمار دانشجو در جهان یکی از برگ خریدهای قدرت نرم برای دستیابی به مقام اول منطقه را در آتیه خواهد داشت. در بحث علم و دانش و فرهنگ یکی دیگر از مواردی که می‌بایست مورد بررسی قرار گیرد میزان دسترسی به اینترنت است. ایران در بین ۲۰ کشور با بالاترین آمار استفاده‌کننده از اینترنت در سال ۲۰۱۱ مقام سیزدهم دارد. این رتبه به واسطه تعداد ۳۶,۵۰۰,۰۰۰ نفر استفاده‌کننده از اینترنت حاصل شده است. این تعداد ۴۶/۹ درصد جمعیت کشور و ۱/۷ درصد جمعیت استفاده‌کننده از اینترنت در سطح جهانی را شامل می‌شود. در این حوزه ایران وضعیت بهتری نسبت به کشورهای چون آرژانتین، اسپانیا، ایتالیا، مکزیک و ترکیه دارد. این آمار در مقایسه با سال ۲۰۱۰ پیشرفت را نشان می‌دهد. به عبارتی از ۳۳/۲ میلیون نفر به ۳۶/۵ میلیون نفر افزایش پیدا نموده است که در مقایسه با میانگین جهانی ۲۸/۷ قابل توجه هست.

Internet Top 20 Countries Penetration Rate (2010)

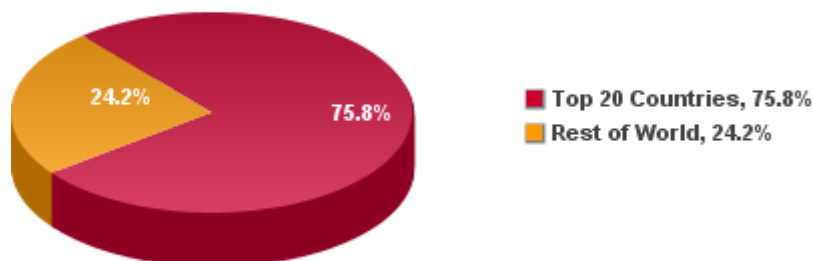

Source: Internet World Stats - www.internetworldstats.com/top20.htm
 Estimated Internet users 1,966,514,816 for 2Q 2010
 Copyright © 2010 - Miniwatts Marketing Group

نمودار دایره‌ای زیر نشان می‌دهد بیست کشور اول جهان به لحاظ استفاده از اینترنت به تنهایی ۷۵/۹ درصد استفاده‌کننده از اینترنت در سطح جهانی را به خود اختصاص داده‌اند و سهم مابقی جهان ۲۴/۱ درصد است. این آمار گویای این مطلب است که به

لحاظ علم و دانش بخش اعظم کشورهای جهان به لحاظ قدرت نرم در وضعیت مناسب قرار ندارند. این در حالی است که آمریکا با دارا بودن بیشترین استفاده کننده از اینترنت یعنی ۲۴۵ میلیون نفر مقام اول را به نسبت جمعیت خود داراست.

Internet Top 20 Countries Percent of World Users

Source: Internet World Stats - www.internetworldstats.com/top20.htm
Estimated total Internet users 1,966,514,816 for 2Q 2010
Copyright © 2010, Miniwatts Marketing Group

۳- یافته‌ها و تجزیه و تحلیل

در جهان کنونی که اهمیت قدرت نرم به وضوح مشخص گردیده و اولویت‌های نظامی در عصر و هزاره جدید جای خود را به اولویت‌های اقتصادی و بالخصوص سیاست فرهنگی داده‌اند، لزوم توجه به قدرت نرم مسئولان جمهوری اسلامی ایران را بر آن داشت که در ابعاد مختلف جهت دستیابی هر چه بیشتر به این وجه قدرت تلاش نمایند. بحث پتانسیل فرهنگ و هنر اسلامی مقوله مهمی است، زیرا نگرش افراد را نسبت به فرهنگ اسلامی مشخص می‌کند. تیب^۴ فرهنگ را به صورت زیر تعریف می‌کند: "مجموعه‌ای تاریخی شامل ارزش‌ها، نگرش‌ها و مفاهیم فراگرفته شده مشترک بین اعضای یک جامعه معین، که بر جنبه‌های مادی و غیرمادی زندگی افراد تاثیر می‌گذارد. اعضای جامعه این خصوصیت‌های مشترک را طی مراحل متفاوت فرآیند جامعه‌پذیری زندگی شان در نهادها، نظیر خانواده، مکتب دین، مدارس تعلیم و تربیت، و به‌طور کلی در جامعه فرامی‌گیرند". در اعتقاد هال فرهنگ یک الگوی تعهد است درباره اینکه مجموعه‌ای از افراد چگونه باید فکر کنند، چگونه عمل کنند، احساس کنند و غیره (موریسون، ۶۱: ۲۰۰۰-۶۰).

هاف استاد فرهنگ ملی را برنامه ذهنی جمعی مردم یک کشور معین تعریف می‌کند. مطالعه مشهور هاف استاد در بررسی فرهنگ جوامع مختلف بر اساس چهار بعد صورت گرفت:

۱. فاصله قدرت^۵: میزان نابرابری بین افراد جامعه
۲. اجتناب از عدم اطمینان^۶: میزان تاکید افراد یک کشور بر موقعیت‌های استاندارد نسبت به وضعیت‌های غیراستاندارد
۳. فردگرایی^۷: تاکید بر فرد یا جمع در هنگام عمل
۴. مردسالاری^۸: میزان تاکید بر ارزش‌های مردانه نظیر قطعیت، رقابت و موفقیت نسبت به ارزش‌های زنانه روابط شخصی صمیمانه و غیره (همان؛ ژائو^۹، ۲۹: ۲۰۰۵).

⁴. Tayeb

⁵. Power distance

⁶. Uncertainty avoidance

⁷. Individualism

⁸. Masculinity

⁹. Zhao

۵. گرایش بلندمدت^{۱۰}: گرایش بلندمدت بر زندگی نیک در این دنیا باصرفه جویی و پافشاری به عنوان محاسن کلیدی، دلالت دارد (موریسون، همان). به اعتقاد هاف استند در کشورهایی که فردگرایی و فاصله قدرت کم است، رشد اقتصادی بالایی دارند و به نوآوری تمایل دارند.

فرهنگی زمینه‌ساز و مشوق هنر و علم اسلامی است که جمع‌گرا باشد، فاصله قدرت کم باشد، سطح ریسک‌پذیری بالایی داشته و گرایش بلندمدت داشته باشد. اکنون باید دید که این معیارها تا چه اندازه با آموزه‌ها و دستورات اسلامی سازگارند. در دین اسلام بر کار گروهی، مردم‌گرایی، مشورت و به‌طور اجتماعی زندگی کردن انسان‌ها تاکید زیادی شده است. در هیچ کجا از تعالیم این دین مقدس بر فردگرایی، گوشه‌نشینی، دوری از مردم حتی اگر برای عبادت خدا باشد توصیه نشده است. گرچه عبادت امری نیکو و واجب است اما نباید فردی تمام زندگی خود را به عبادت در انزوا و دور از مردم اختصاص دهد.

یکی از اهداف و تلاش‌های اسلام ایجاد برابری و عدالت میان انسان‌ها بوده است. هیچ‌گاه ثروت، مقام، تخصص و غیره به عنوان ملاک برتری افراد مشخص نشده است. چنانکه خداوند می‌فرماید: برترین فرد در نزد خدا باتقواترین فرد است. لازم به ذکر است که تقوا و درستکاری انسان‌ها نیز در نزد خداوند مشخص خواهد شد، بنابراین نباید افراد بر اساس دیدگاه خویش تقوای دیگران را بسنجند، بلکه باید رفتاری یکسان با همگان داشته باشند. مفهوم توکل با این ریسک منطقی ارتباط بسیار نزدیکی دارد. گرچه در باور عمومی از توکل برداشت نادرستی شده است اما مفهوم اصلی آن بیان می‌کند که هرکسی باید تلاش خود را برای رسیدن به هدف خویش انجام دهد و از نا‌ملایمت‌ها و مشکلات نترسد و به خدا توکل کند. در واقع توکل در اسلام به معنی پذیرش ریسک‌های منطقی و داشتن امید به خدا برای موفقیت است.

آموزه‌های اسلام عامل مهمی در گرایش افراد به اهداف و برنامه‌های بلندمدت هستند. در اسلام افراد نباید صرفاً برای نیل به اهداف خود تلاش نمایند که بخواهند هر چه زودتر آن را کسب کنند، بلکه باید سعی نمایند که به اقشار مختلف جامعه خدمت کنند. بحث آثار ما تأخر که در اسلام مطرح است انگیزه زیادی ایجاد می‌کند که افراد برای آینده‌های دور و حتی نسل‌های بعد برنامه‌ریزی کنند.

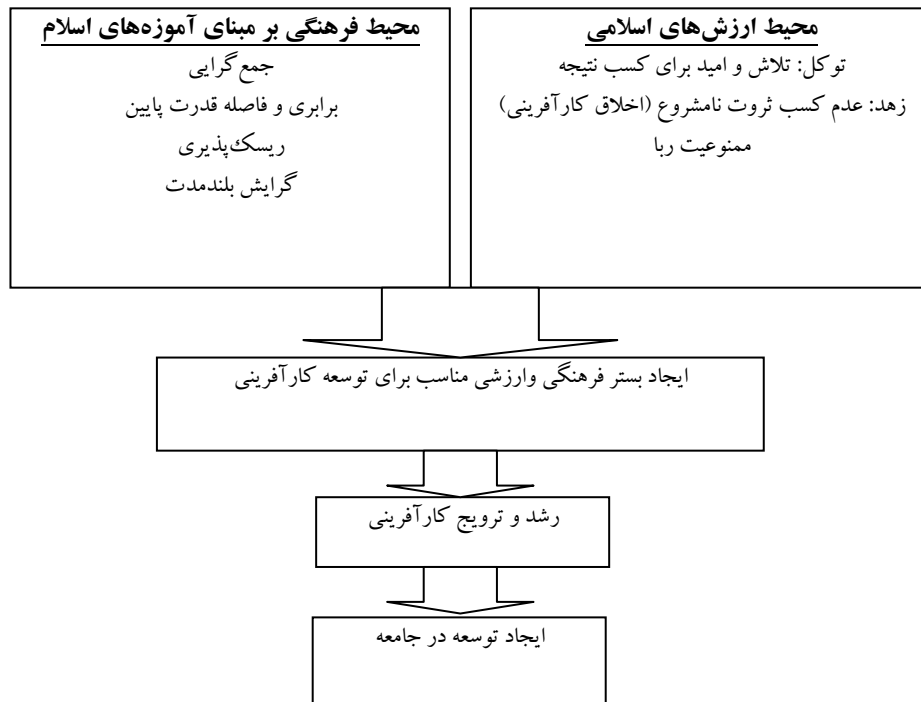
همان‌طور که تشریح شد آموزه‌های اسلام نه تنها با فرهنگ و هنر مخالفند بلکه شدیداً از آنها حمایت می‌نمایند و در نتیجه می‌توان گفت فرهنگ اسلام اصولاً خود فرهنگی کارآفرینانه بوده و بستر فرهنگی مناسبی برای توسعه پتانسیل فرهنگ و هنر فراهم می‌کند.

نکته مهم دیگر در مورد فرهنگ، پذیرش فرهنگ ملل دیگر است. زمانی که دو فرهنگ باهم تماس و تعامل مداومی داشته باشند هر یک به میزانی بر دیگری تاثیر گذاشته و از آن تاثیر می‌پذیرند. طبعاً فرهنگ قوی‌تر تاثیر بیشتری بر فرهنگ ضعیف خواهد گذاشت. این تاثیرپذیری را اصطلاحاً فرهنگ‌پذیری گویند. به عبارت دیگر فرهنگ‌پذیری به میزان پذیرش عناصر یک فرهنگ یا فرهنگ‌های دیگر اشاره دارد.

---

¹⁰. Long-term orientation

شکل ۱: نقش ارزش‌ها و فرهنگ اسلامی در توسعه

حال با توجه به فرهنگ غنی اسلام چگونه می‌توان با بهره‌گیری از عناصر فرهنگ‌های دیگر به‌ویژه فرهنگ غرب، نیازهای لازم را تامین نموده و یکپارچگی نظام فرهنگی را نیز حفظ نمود. اصول اسلامی هرگز با گرفتن عناصر سازنده فرهنگ‌های دیگر نه تنها مخالف نبوده بلکه به شدت مورد توصیه قرار داده است. اسلام پذیرای هر عنصر فرهنگی است که در کشف واقعیت یا بهره‌برداری از آن موثر باشد. نظیر آن می‌توان به علم اشاره کرد. چنانکه در کتاب الهی بر کاوش تاکید فراوان شده است. پیامبر نیز فرمود: به دنبال علم بروید حتی اگر در چین باشد (سعیدی کیا، ۱۳۸۵: ۲۵۱). بنابراین در فرهنگ دین مبین اسلام، با پذیرش عناصر فرهنگ‌های دیگر به شرط سازنده بودن هیچ مخالفتی وجود ندارد. لذا با تدوین سند چشم‌انداز ۲۰ ساله کشور در سال ۱۳۸۴ تا ۱۴۰۴ در قالب برنامه‌های مختلف از جمله برنامه پنجم توسعه که پنج سال از ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۴ را شامل خواهد شد، سعی در ارتقای جایگاه فرهنگی و دیگر ابعاد اقتصادی، علمی و فناوری جمهوری اسلامی در منطقه و جهان نمودند. همان‌طور که اشاره گردید ایجاد قدرت نرم در هر جامعه‌ای می‌تواند اثرات جدی بر سایر جوامع دیگر داشته باشد اما علاوه بر سطح تحلیل خارجی قدرت نرم در سطح داخلی نیز می‌تواند در یک جامعه اثراتی را به دنبال داشته باشد. مشخص گردید که شیوه اعمال قدرت در هزاره سوم و قرن بیست و یکم که عصر رسانه و ارتباطات خوانده می‌شود تغییر نموده است. امروزه قدرت نرم برای دولت‌ها نه تنها یک واقعیت است بلکه به یک ضرورت و فرصت تبدیل شده است.

به صورت اجمال می‌توان گفت ایران از کشورهایی است که در خصوص قدرت نرم پتانسیل‌های بالقوه‌ای در اختیار دارد؛ به عنوان مثال ایران با داشتن سابقه تمدن و پیشینه تاریخی کهن، داشتن زبان و ادبیات فارسی، وقوع انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ که دارای رویکردی انقلابی و اسلامی بود، داشتن جایگاه ویژه در ائتلاف‌ها و اتحادیه‌های منطقه‌ای و همچنین با به کارگیری ابزارهای دیپلماسی عمومی در بین افکار عمومی منطقه می‌تواند از قدرت نرم ویژه‌ای برخوردار گردد. در ذیل تاثیرات قدرت نرم در سطح داخلی و خارجی را بررسی می‌نماییم.

در اسناد مدون شده چشم‌انداز و قانون برنامه پنجم توسعه، ایران باید در پایان برنامه پنجم جایگاه دوم و در پایان چشم‌انداز جایگاه و رتبه اول منطقه را به دست آورد، لذا برای رسیدن به این اهداف باید از هیچ تلاشی دریغ نورزید. ایجاد و تولید قدرت نرم از راه دانش یکی از راه‌های رسیدن به این اهداف است.

بر اساس آمار موجود ایران در سال ۲۰۰۰ با یک هزار و ۳۸۷ مدرک، در سال ۲۰۰۹ با ۱۶ هزار و ۹۷۸ مدرک، در سال ۲۰۱۰ با ۱۸

هزار و ۳۱۹ مدرک به صورت تصاعدی تولیدات علمی خود را در جهان افزایش داده است. در آمار سال ۲۰۱۰ ایران پس از ترکیه در ردیف دوم قرار گرفته است. ترکیه با ۲۵ هزار و ۷۱۰ مدرک در جایگاه اول کشورهای اسلامی و ایران با ۱۸ هزار و ۳۱۹ مدرک در جایگاه دوم، مالزی با ۶ هزار و ۲۸۷ مدرک در جایگاه سوم، مصر با ۶ هزار و ۹۰۰ مدرک در جایگاه چهارم و عربستان سعودی با ۳ هزار و ۶۶۹ مدرک در جایگاه پنجم کشورهای اسلامی در سال ۲۰۱۰ ایستاده است (www.farda.news.com). بر اساس آمار موجود در سال ۲۰۱۱ ایران با ۳۴۰۵۹ مدرک توانسته برای نخستین بار از کشور ترکیه پیشی بگیرد و به رتبه ۱۷ تولید علم در جهان نایل شود (www.nwsiw.com).

ایران با استفاده از مزایای قدرت نرم در حوزه علمی می‌تواند ضمن تند نمودن حرکت علمی کشور نه تنها مقام اول منطقه‌ای را بر اساس سند چشم‌انداز احراز نماید بلکه در سطح جهان در ردیف کشورهای برتر در این حوزه قرار گیرد. این کار بیش از هر چیز مستلزم نگرستن به عرصه علم و دانش به عنوان منبع تولید قدرت است. هرگونه توسعه‌ای در کشور لاجرم می‌بایست از مسیر علم صورت پذیرد و قطعاً با تحقق توسعه قدرت نرم، پیشرفت علم نیز آسان‌تر انجام خواهد شد. لذا می‌توان گفت امروزه کشوری که حایز قدرت نرم بیشتری باشد در حوزه علمی و فناوری نیز می‌تواند به موفقیت‌های بیشتری دست پیدا نماید و بالعکس کشوری که در حوزه علمی و فن‌آوری رشد کرده باشد در بحث قدرت نرم موفق‌تر عمل خواهد کرد. زیرا که افزایش قدرت نرم در کشور باعث ایجاد جذابیت کشور در سطح جهان و به دنبال آن جذب دانشجوی بیشتر خارجی، تبادل علمی و فن‌آوری با کشورهایی که در حوزه علمی و فن‌آوری برتر هستند، تبادل اختراعات و دستاوردهای علمی، دسترسی آسان و سریع به پیشرفت‌های جدید دیگر کشورها، افزایش سهم کشور در تولیدات علمی دنیا و... خواهد شد. گرچه جمهوری اسلامی در یکی دو دهه گذشته قدم در مسیر توجه به فن‌آوری‌های جدید و تولید دانش گذاشته است ولی تا رسیدن به نقطه مطلوب و بالاخص اهداف ترسیمی در اسناد یادشده راه زیادی در پیش خواهد داشت.

نتیجه‌گیری

با توجه به مباحث ارائه شده می‌توان گفت که فرهنگ و هنر اسلامی به عنوان مولفه‌های قدرت نرم اسلام ناب محمدی در عصر حاضر، دین را در ابعاد مختلف «احیا» و اندیشه متفکران اسلامی را در زمینه‌های گوناگون، اصلاح می‌کند. احیای اندیشه و تمدن اسلامی به عنوان بزرگ‌ترین دستاورد انقلاب اسلامی ایران است. بازیابی هویت انسان‌ها در ایران و جهان به ویژه جهان اسلام با تمسک به دین نقش بزرگی در بازشناسی تمدن بزرگ اسلام و ایران برای جهانیان دارد. بر اساس داده‌ها و یافته‌های پژوهش حاضر مشخص گردید که میان فرهنگ، هنر و علم و تولید قدرت نرم رابطه مستقیم و معناداری حاکم است؛ بطوریکه امروزه یکی از وجوه اصلی تولید قدرت بالاخص از وجه نرم آن توسط علم و دانش صورت می‌پذیرد. لزوم توجه به دانش در تمام جنبه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی باعث دانایی محور شدن یک جامعه و افزایش کیفیت در این جنبه‌ها خواهد گردید. به عنوان مثال اقتصاد دانایی محور از نوسانات پیرامون کمترین آسیب را خواهد دید و ثبات بازار آن افزایش خواهد یافت، در حوزه سیاسی ثبات سیاسی همراه با مشروعیت، سنتز همگامی این حوزه با علم و دانش است، در حوزه اجتماعی برخورد علمی با مشکلات و ناهنجاری‌های اجتماعی جامعه را سالم‌تر نگه خواهد داشت و باعث افزایش جذابیت آن برای شهروندان در درون و بیگانگان در خارج خواهد گردید. در حوزه فرهنگی بالاخص برای کشورهایی که دارای فرهنگ و تمدن دیرپا هستند همگامی فرهنگ جامعه با متدهای علمی باعث انگیزش بیشتر مخاطب چه در داخل و چه در خارج در قبال جامعه هدف و باعث شناسایی فرهنگ و ارزش‌های یک جامعه در سطح بین‌المللی خواهد گردید که با کمی اقبال می‌تواند ارزش‌های جامعه هدف به صورت جهانی و جهان‌شمول عرضه شود. با تفاسیر بالا به نظر می‌رسد توجه به فرهنگ و هنر اسلامی برای ایران که در حال توسعه است، امری الزامی خواهد بود. این الزام با تنظیم اسناد بالادستی نظام در حال حاضر دوچندان گردیده است، اما فقدان نگرش جامع و مانع در آن احساس می‌شود.

الف) منابع فارسی

- ۱- امام زاده فرد، پرویز (۱۳۸۹). بررسی جایگاه قدرت نرم در سیاست: از دوران باستان تا زمان معاصر، فصلنامه مطالعات سیاسی، سال دوم، شماره ۷. صص ۱۵۸-۱۴۳.
- ۲- الیاسی، محمدحسین (۱۳۹۰). ماهیت و عناصر قدرت نرم، قدرت و جنگ نرم؛ از نظریه تا عمل، به کوشش حجت‌الله مرادی، چاپ چهارم تهران: نشر ساقی.
- ۳- پیشه‌ور، احمد (۱۳۷۶). جامعه‌شناسی سیاسی، اهواز: انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی.
- ۴- پور سعید، فرزاد (۱۳۸۹) مفهوم شناسی گفتمان نرم و محیط راهبردی متاثر از آن، فصلنامه راهبرد دفاعی، سال هشتم شماره ۲۸، صص ۶۰-۳۳.
- ۵- جعفر زاده، محمدحسن (۱۳۸۵) نهضت تولید علم با نگاهی به دیدگاه فرهنگستان علوم اسلامی، قم: انتشارات فجر ولایت.
- ۶- ساندرس، فرانسیس (۱۳۸۷). جنگ سرد فرهنگی، ترجمه بنیاد فرهنگی پژوهشی غرب‌شناسی.
- ۷- سعیدی کیا، مهدی. (۱۳۸۵). "اصول و مبانی کارآفرینی"، تهران، انتشارات کیا، چاپ چهارم.
- ۸- سند چشم‌انداز ۲۰ ساله جمهوری اسلامی ایران ۱۴۰۴-۱۳۸۴.
- ۹- سیف زاده، سید حسین (۱۳۷۹). نظریه‌پردازی در روابط بین‌الملل، تهران: انتشارات سمت.
- ۹- شرف‌الدین، سید حسین (۱۳۸۴). قدرت نرم آمریکا و ایران، فصلنامه علوم سیاسی، شماره سی وی کم، سال هشتم، سس ۴۹-۵۷.
- ۱۰- عالم، عبدالرحمن (۱۳۸۹). بنیادهای علم سیاست، تهران، نشر نی.
- ۱۱- عسگری، محمود (۱۳۸۹). رویکردی انتقادی به نظریه قدرت نرم، فصلنامه راهبرد دفاعی، شماره ۲۸، سال هشتم.
- ۱۲- فوکو، میشل (۱۳۹۰). دانش و قدرت، ترجمه محمد ضیمران، تهران: انتشارات هرمس، چاپ چهارم.
- ۱۳- قانون برنامه پنج‌ساله توسعه جمهوری اسلامی ایران ۹۴-۱۳۹۰.
- ۱۴- قالیباف، محمدباقر (۱۳۹۰). برنامه راهبردی سیاست خارجی، جلد اول، تهران، نشر موسسه اندیشه و عمل پویا.
- ۱۵- نای، جوزف (۱۳۸۹). قدرت نرم (ابزارهای موفقیت در سیاست بین‌الملل)، ترجمه سید محسن روحانی، مهدی ذوالفقاری، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق.
- ۱۶- نادری، ابوالقاسم (۱۳۸۴). "اقتصاد دانایی" به‌عنوان الگوی جدید توسعه و ارزیابی اقتصادی دانایی در ایران، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۳۵، صص ۲۸-۱.
- ۱۷- هادیان، ناصر و افسانه احدی (۱۳۸۸). جایگاه، مفهوم دیپلماسی عمومی، فصلنامه بین‌المللی روابط خارجی، سال اول شماره سوم، صص ۱۱۷-۸۵.
- ۱۸- هرسیج، حسین، مجتبی تویسرکانی و لیلا جعفری (۱۳۸۸). ژئوپولیتیک قدرت نرم ایران، پژوهشنامه علوم سیاسی، سال چهارم، شماره ۲. صص ۲۶۸-۲۲۵.
- ۲۳- تولیدات علمی ایران، یا قابل دسترسی به آدرس: www.farda.news.com و www.nwsiw.com، تاریخ مشاهده ۹۱/۲/۱۸.

ب) منابع لاتین

1. Jablonsky, David (1997), "National Power", *Parameters us Army war college*
2. Douglas, William. (1963). *The Rights of the People*. New York: pyramid Books.
3. Nye, Josephs. (1990). "The changing Nature of World Power", *Political Science Review Quarterly*.vol.105, NO.4:177-192.
4. Crocker, chester.A, and et.al. (2007). "Leashing the Dogs of war": conflict manag ement in a divided work. *Us insist of Peace press*.
5. "BP statistical Review of world Energy". (June 2009), *Statistical review*.
6. MaMdouh, salameh. (2003), "Quest for middle East oil": the us versus the Asian –Pacific region," *Energy policy*, vo.31.
7. Held, colbertc. (1989), *Middle East Patterns*, Boulder: west view press.
8. Lock man, Zachary(2004). *Contending visions of The middle East: The History and politics of orientalism*, Cambridge university.
9. Neep, Daniel(2004), *Dilemmas of Democratization in the Middle East: The forward strategy of freedom*. Middle East Policy11.
10. Ariel E. Levite and Bruno Tertrais, *what Might the Middle East Look by 2025? CERI Strategy papers, No 2-seminare du27 mai2008*, available at; www.ceri.seiences.org/resource/n2-27052008.pdf.
11. Nossel, Suzanne. "The origins of Smart Power", *Foreign Policy*, 2009-01-14. <http://the cable. Foreign Policy.com>.
12. Nye, joseph. (2006/08/19) *Middle East the goal is Smart Power, think Again: soft power foreign policy*. <http://www.boston.com/>.
13. Wolf, charles and Brian Rosen. (2004). *public Diplomacy: How to think about and Improve it*. The RAN. WWW.rand.org/pubs/occasional-papers/2004/RAND_op134.pdf (accessed August15,2007).
14. kull, s. (2008). *Can Obama Restore thus Image in the Middle East*. *Harvard International Review*, 22 December (available: <http://www.World public opinion.org/pipa/articles/home-related/581.php?Ib=btvocand pnt=581and nid=and id=>, accessed 23 february 2009-7).
- 15- Morrison, Alison. (2000). "Entrepreneurship: what triggers it?" ***International Journal of Entrepreneurial Behavior & research***, vol.6, no.2, pp.59-71, MCB University Press
- 16- Zhao, Fang. (2005). "Exploring the synergy between entrepreneurship and innovation", ***International Journal of Entrepreneurial Behavior & research***, vol.11, no.1, pp.25-41